

Andrzej SZCZEPAŃSKI

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy

ORCID ID: 0000-0003-0632-1713

Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim jako przykład organizacji mniejszości niemieckiej (w kontekście polityki etnicznej III RP)

Streszczenie: Zgodnie z założeniami polityki etnicznej państwa polskiego, mniejszości narodowe i etniczne mają m.in. zapewnioną możliwość kultywowania swojej odrębności etnicznej, zachowania i rozwoju języka ojczystego, a także posiadają pełny zakres praw obywatelskich. Mniejszość niemiecka, którą reprezentuje największa liczba organizacji spośród wszystkich stowarzyszeń mniejszościowych w Polsce, aktywnie partycypuje w realizacji powyższych pryncypiów. Podstawowym celem powstania niniejszego artykułu było podjęcie próby charakterystyki organizacji mniejszości niemieckiej (ze szczególnym uwzględnieniem Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim) w aspekcie polityki etnicznej III RP. Zastosowano następujące narzędzia i metody badawcze, m.in.: historyczną, komparatystyczną, statystyczną, analizy źródeł (w tym internetowych) i krytyki piśmiennictwa z zakresu problematyki fragmentaryzacji etnicznej państwa polskiego i jego polityki etnicznej. Słowa kluczowe: polityka etniczna, mniejszość niemiecka.

Słowa kluczowe: polityka etniczna, mniejszość niemiecka

Wstęp

Zgodnie z ustawą *o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r.) mniejszość niemiecka jest jedną z dziewięciu mniejszości narodowych zamieszkujących terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Reprezentuje ją szeroki wachlarz organizacji, ulokowanych w 11 województwach, w których występują skupiska opisywanej grupy (*Wyznania*, s. 190).

Zasadniczym celem powstania niniejszego artykułu była charakterystyka działalności niemieckich organizacji społecznych na tle realizowanej polityki etnicznej państwa polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem

niem największej spośród przywoływanych organizacji – Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim (dalej TSKN). Wśród metod badawczych wykorzystano, m.in. historyczną, statystyczną i komparatystyczną, decydując się równocześnie do zastosowania analizy źródeł i krytyki piśmiennictwa, jako przykładowych technik badawczych. Poczesną rolę odegrała także kwerenda zasobów Internetu – m.in. stron administracji rządowej oraz witryn instytucji mniejszości (zwłaszcza TSKN). Postawiono jednocześnie hipotezę badawczą, zgodnie z którą wraz z liberalizacją (demokratyzacją) polityki etnicznej w Polsce po 1989 r. nie tylko zostały stworzone warunki umożliwiające mniejszości niemieckiej zachowanie własnej tożsamości narodowej, ale również (m.in. poprzez działalność niemieckich organizacji społecznych, w tym TSKN) – jej partycypację w życiu publicznym kraju.

Polityka etniczna w Polsce

Pojęcie „polityki etnicznej” występuje w literaturze przedmiotu równoległe do takich zagadnień jak: „polityka narodowościowa”, „polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych” oraz „polityka mniejszościowa”. Polscy badacze przyjmują stanowisko o bliskoznaczności powyższych definicji i wskazują na niemal tożsamość pojęć „etnicznej” i „narodowościowej”. Uważają jednak, że występują między nimi nieznaczne różnice, ponieważ polityka „etniczna” określa zazwyczaj współczesny aspekt zagadnienia, natomiast „narodowościowa” – historyczny. Ponadto obszar badawczy „polityki narodowościowej” obejmuje szerszy zakres działalności państwa i zawiera w sobie trzy zasadnicze elementy: politykę wobec narodu tytularnego¹, mniejszości narodowych i etnicznych oraz diaspory. „Polityka etniczna” charakteryzuje się węższym spektrum, koncentrując się na szczegółowym postępowaniu państwa wobec mniejszości narodowych i etnicznych (Chałupczak, Zenderowski, 2015, s. 26). Na potrzeby niniejszego artykułu uznano za Henrykiem Chałupczakiem (2014, s. 17–18), że polityka etniczna to „przyjęty i realizowany przez ośrodek decyzyjny (władzę publiczną reprezentowaną przez określone prawem podmioty) zespół działań determinowanych czynnikami wewnętrznymi i międzynarodowymi, zmierzających do efektywnego

---

¹ Naród tytularny jest narodem dążącym do utworzenia własnego państwa bądź jego proklamacji i z reguły stanowi w nim większość.

rozwiązywania problemów mniejszości narodowych i etnicznych oraz zagadnień z tym związanych”.

Tak sformułowana polityka, zdaniem Radosława Zenderowskiego i Jakuba Pieńkowskiego (2014, s. 203), może charakteryzować się trzema różnorodnymi celami: „a) akceptacji dla wieloetniczności i wielokulturowości znajdującej wyraz w organizacji politycznej państwa i w politykach szczegółowych; b) wyłączenia mniejszości [...] z głównego nurtu życia społecznego, politycznego i ekonomicznego oraz niedopuszczanie do ich integracji z narodem tytularnym; c) dążeniem do „etnicznej zupełności” (od asymilacji po eksterminację fizyczną i wygnania)”. Występują trzy odmienne (choć nierzadko przenikające się) modele realizowanej polityki, w zależności od obranej przez państwo strategii i są to następujące typy:

- pluralistyczny, w którym państwo m.in. uznaje i wspiera finansowo aktywność mniejszości, dopuszczając autonomię i dwujęzyczność regionów przez nie zdominowanych;
- integracyjny – państwo uznaje równość indywidualną obywateli, akcentując różnorodność etniczną społeczeństwa, której jednak nie wspiera i wyklucza dodatkowe preferencje dla mniejszości;
- segregacyjny – oparty na założeniu nierówności etnicznej, w którym nie tylko zakazuje się tworzenia instytucji mniejszości, ale również ogranicza prawa obywatelskie jej członków (Browarek, 2018, s. 38–40).

W okresie tzw. Polski Ludowej² nadrzędnym celem polityki etnicznej było wykluczenie mniejszości narodowych z głównego nurtu życia i dążenie do „etnicznej zupełności” kraju. Pomimo faktu, że niepolskie grupy narodowościowe cieszyły się w wybranych momentach³ pewną „koncesjonowaną” autonomią, to niezmiennie, choć z różnym natężeniem, władze realizowały model państwa jednonarodowego (Madajczyk, 2004, s. 45–54). Sytuowało to ówczesny typ polityki etnicznej jako integracyjny w odmianie przymusowej, ewoluujący niekiedy (zwłaszcza wobec wybranych mniejszości) w stronę modelu segregacyjnego (Szczepański, 2020, s. 173). Wraz z transformacją uwarunkowań geopolitycznych na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w., a także rozpoczęciem procesu demokratyzacji systemu politycznego w Polsce, przeobrażeniom uległo również dotychczasowe postępowanie względem

² „Polska Ludowa” była nieoficjalną, choć powszechnie używaną nazwą państwa w latach 1944–1989.

³ W szczególności w okresie tzw. Polskiego Października w 1956 r., gdy nastąpiła względna liberalizacja systemu politycznego.

mniejszości. Zmiany przebiegały m.in. na płaszczyźnie instytucjonalnej (dotychczasowe kompetencje Ministerstwa Spraw Wewnętrznych względem mniejszości przejęło Ministerstwo Kultury i Sztuki), prawnej (m.in. związanej z oświatą i kulturą) i społecznej (uznanie przedstawicieli mniejszości jako pełnoprawnych członków obywateli państwa). Ponadto programy prawie wszystkich ugrupowań politycznych zawierały postulat zachowania tożsamości niepolskich grup narodowościowych w zakresie ich kultury, oświaty i języka (Łodziński, 2010, s. 24–25). Powyższa konstatacja pozwala, za H. Chałupczakiem zauważyć, że polityka etniczna państwa polskiego po 1989 r. uwarunkowana jest następującymi determinantami:

- ustrojowymi – w tym przede wszystkim funkcjonowaniem demokratycznego państwa prawa i systemu jego instytucji oraz organów;
- ideologicznymi – myślą polityczną partii politycznych i poszczególnych formacji politycznych biorących udział w kreowaniu i realizowaniu polityki państwa, w tym wobec mniejszości;
- politycznymi – stabilnością i specyfiką demokratycznego systemu politycznego, lojalnym stosunkiem mniejszości narodowych wobec państwa zamieszkania i charakterem polityki tego państwa wobec mniejszości;
- geopolitycznymi – znaczeniem polityki państwa wobec mniejszości w stosunkach międzynarodowych i relacjami państwa z krajami macierzystymi mniejszości;
- prawnymi – systemem prawa międzynarodowego i wewnętrznego oraz uznaniem standardów międzynarodowych związanych z ochroną praw mniejszości;
- demograficznymi – liczebnością, stopniem zorganizowania i aspiracjami poszczególnych mniejszości;
- geograficznymi – rozmieszczeniem skupisk grup mniejszościowych, charakterem tych skupisk;
- historycznymi – genezą powstawania skupisk mniejszości na terenie kraju, spuścizną historyczną determinującą postrzeganie specyfiki problematyki mniejszościowej przez większość, stereotypami narodów i grup etnicznych, a także zaszłościami historycznymi warunkującymi współistnienie mniejszości w środowisku większościowym (Chałupczak, 2014, s. 21).

Zgodnie z informacjami zawartymi na oficjalnej stronie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (*Podstawowe*, 2020) do najważniejszych praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce należą, min.:

- zakaz dyskryminacji oraz istnienia organizacji, których program lub działalność zakłada albo dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową;
- wolność zachowania i rozwoju własnego języka;
- wolność zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury;
- prawo do nauki języka i w języku mniejszości;
- prawo do nieskrępowanej możliwości praktyk religijnych;
- prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych oraz takich, których celem jest ochrona tożsamości religijnej;
- prawo do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących własnej tożsamości narodowej;
- preferencje wyborcze dla komitetów wyborczych organizacji mniejszości.

Powyższe pryncypia gwarantowane są zarówno w ustawodawstwie krajowym, jak i w przepisach prawa międzynarodowego. Do pierwszej spośród wymienionych grup zalicza się następujące akty prawne, m.in.: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, *ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, *ustawa o systemie oświaty i Kodeks wyborczy*⁴. Wśród aktów prawa międzynarodowego będą to np.: *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych* i *Konwencja o Ochronie Mniejszości Narodowych* (Szczepański, 2019, s. 221–224). Ponadto Polska podpisała i ratyfikowała traktaty o dobrosąsiedzkiej współpracy ze wszystkimi swoimi sąsiadami, zawierające tzw. klauzule mniejszościowe o ochronie praw osób należących do mniejszości (Janusz, 1999, s. 350–351).

Za wykonywanie założeń polityki etnicznej państwa, ujętych w wymienionych powyżej przepisach odpowiadają następujące instytucje, m.in.: Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych (Janusz, 2011, s. 601–610). Ponadto na szczeblu lokalnym (wojewódzkim) instytucjami predestynowanymi do pełnienia obowiązków związanych z realizacją polityki narodowościowej są ustanawiani przez wojewodów pełnomocnicy (Szczepański, 2019, s. 224).

⁴ Zgodnie z przepisami *Kodeksu wyborczego* komitety wyborcze mniejszości narodowych i etnicznych są zwolnione z obowiązku przekroczenia 5% progu zaporowego w wyborach do Sejmu (*Kodeks*).

Mniejszość niemiecka i jej organizacje

Zamieszkująca współczesną Polskę mniejszość niemiecka występuje najliczniej „na wschód od Odry, w rejonie Ozimka, Strzelec Opolskich, Kędzierzyna-Koźla, Raciborza i Olesna” (Łodziński 1992, s. 5), a także w centralnych i wschodnich powiatach województwa opolskiego: strzeleckim, opolskim, krapkowickim, oleskim, prudnickim kędzierzyńsko-kozielskim, kluczborskim i opolskim-miejskim. Jest obecna ponadto w zachodnich powiatach województwa śląskiego: raciborskim, gliwickim i lublinieckim (Niemcy, 2020). W mniejszych grupach pojawia się także w województwach dolnośląskim, warmińsko-mazurskim i kujawsko-pomorskim oraz w lubuskim i mazowieckim (*Mniejszości*, 2003, s. 21).

Ustalenie precyzyjnej liczby przedstawicieli mniejszości wydaje się zadaniem trudnym i złożonym, co obrazuje fakt, że w latach dziewięćdziesiątych XX w. szacowano, że liczebność populacji na terenie całego kraju waha się między 300 a 500 tys. osób. I chociaż dekadę później dane te zweryfikowano do liczby 250–300 tys., to niezmiennie wskazywano Śląsk Opolski jako główne miejsce osiedlenia Niemców (Ibidem; Chałupczak, Browarek, 2000, s. 126; Matelski, 1999, s. 275; Kurecz, 2001, s. 25–26). Istotną zmianę w szacunkach przyniosły dwukrotnie przeprowadzane Narodowe Spisy Powszechne Ludności i Mieszkań, w latach 2002 i 2011 (Niemcy, 2020). Podczas pierwszego narodowość niemiecką zadeklarowało 147 094 respondentów (w tym 104 399 w województwie opolskim), w drugim – 144 238 (78 157 w Opolskiem). Powyższe dane istotnie odbiegają od informacji umieszczonych na stronie internetowej Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce (dalej ZNSSK), według których mniejszość niemiecką reprezentuje ok. 300 tysięcy osób (*Mniejszość*, 2020).

Przez cały okres „Polski Ludowej” jedyną legalnie działającą organizacją grupy było założone w 1957 r. Niemieckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne (dalej NTSK), posiadające swoje oddziały na obszarze ówczesnego województwa wrocławskiego, a także szczecińskiego i koszalińskiego⁵ (Matelski, 1999, s. 253). Mimo zawartych w statucie celów organizacji dotyczących m.in. krzewienia i popularyzacji oświaty niemieckiej, pośrednictwa w kontaktach mniejszości z władzą państwową oraz rozwoju niemieckiej kultury i sztuki, rzeczywistym obszarem

---

⁵ Z uwagi na masowe wyjazdy ludności niemieckiej, aktywność NTSK na obszarze województw szczecińskiego i koszalińskiego zamarła już w 1958 r.

aktywności Towarzystwa była działalność w zakresie umożliwienia emigracji Niemców z Polski. Wraz z ich wyjazdem istotnie zmniejszyła się liczba członków NTSK⁶, co znacząco osłabiło jego aktywność. W efekcie aż do końca lat osiemdziesiątych XX w. obejmowała ona głównie ograniczoną pracę kulturalną i pomoc socjalną dla pozostałych w kraju rodaków (Ociepka, 1992, s. 138–147).

Przełom w życiu organizacyjnym Niemców zaistniał wraz z rozpoczęciem transformacji ustrojowej w Polsce, kiedy to żywiołowo powstawały stowarzyszenia mniejszości. Bernadetta Nitschke (2012, s. 189) wskazuje, że jako pierwsze zarejestrowano Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców Województwa Śląskiego (16.01.1990), następnie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Ludności Pochodzenia Niemieckiego Województwa Częstochowskiego (23.01.1990), Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej na Śląsku Opolskim (14.02.1990) i Stowarzyszenie Obywateli Polskich Pochodzenia Niemieckiego w Gdańsku (15.03.1990). Zdaniem Sławomira Łodzińskiego (1992, s. 2) do 1992 r. zarejestrowano 35 organizacji, chociaż Zbigniew Kurcz (2001, s. 24) uważa, że ich liczba mogła wynosić wówczas ok. 50. Ustalenie precyzyjnej liczby instytucji wydaje się zabiegiem skomplikowanym, na co rzutował fakt, że przy spontanicznym powstawaniu kolejnych stowarzyszeń, zamierała praca dotychczasowych, które likwidowano.

Współcześnie mniejszość niemiecka posiada najszerszą reprezentację organizacyjną spośród wszystkich niepolskich grup etnicznych. Według pochodzących z 2013 r. danych Głównego Urzędu Statystycznego na ogólną liczbę 160 stowarzyszeń mniejszościowych, 60 (co stanowi 37,5% wszystkich) reprezentowało Niemców. Prowadziły one swoją działalność na obszarze 11 województw⁷, ale w dziewięciu z nich aktywność miała najczęściej charakter lokalny, ograniczony zazwyczaj do jednego lub kilku powiatów (a nawet jednej lub kilku gmin). Zdecydowanie odmienny charakter posiadały podmioty w województwach opolskim i śląskim, gdzie działają dwa największe stowarzyszenia mniejszości w Polsce: wspomniane uprzednio TSKN i Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców Województwa Śląskiego (*Wyznania*, 2013, s. 190, 192).

---

⁶ W 1957 r. NTSK liczyło ok. 4 tys. członków, w 1958 r. – 800 osób, w 1965 – 710, w 1970 r. – 563, a w 1988 – 47.

⁷ W województwie warmińsko-mazurskim funkcjonowało 25 instytucji, mazowieckim – 1, dolnośląskim – 6, pomorskim – 8, zachodniopomorskim – 4, opolskim – 5, kujawsko-pomorskim – 5, śląskim – 2, wielkopolskim – 2, łódzkim – 1 i w lubuskim – 1.

Pierwsze z wymienionych prowadzi działalność na terenie całego województwa opolskiego i w części śląskiego (w powiecie lublinieckim), zrzeszając ok. 29 tys. członków zorganizowanych w 321 kołach, podlegających 50 zarządom gminnym (*Struktura*, 2020). Drugie – posiada dziewięć oddziałów i 99 kół (*DFK Schlesien*, 2020), licząc ok. 11,4 tys. osób (*Wyznania*, 2013, s. 192).

Zdaniem Tomasza Browarka (2012, s. 214) najważniejszym obszarem aktywności poszczególnych organizacji mniejszości niemieckiej jest dążenie „do krzewienia kultury i tradycji niemieckiej oraz rozwoju niemieckojęzycznego szkolnictwa i znajomości języka ojczystego”. Ponadto podejmują one „działania zmierzające do integracji rozproszonych środowisk niemieckich w Polsce i przeciwdziałaniu ich asymilacji” oraz „starają się także ułatwiać im awans społeczny i kulturalny”. Jednocześnie reprezentują potrzeby i oczekiwania swoich członków wobec polskich władz, starając się umacniać dobrosąsiedzkie relacje z polską większością. Organizują również m.in. kursy języka niemieckiego, konferencje, wystawy i seminaria, a także uroczystości kulturalne, sportowe, i rocznicowe. Oprócz powyższych form aktywności niemieckie instytucje wspierają i rozwijają ruch artystyczny, troszczą się o groby poległych żołnierzy niemieckich, prowadzą działalność charytatywną na rzecz regionów, w których funkcjonują, a niektóre z nich (w szczególności te o szerszej bazie społecznej) starają się poszerzać swój dostęp do mediów publicznych oraz prowadzić własną działalność wydawniczą (*Ibidem*).

Większość instytucji mniejszości, w tym przywołane uprzednio NTSK, jest zgrupowane w ZNSSK. Powstał on w 1990 r. (początkowo jako Rada Naczelna Stowarzyszeń Niemieckich w Rzeczypospolitej Polskiej) i pełni funkcję tzw. organizacji dachowej, obejmującej opiekę i przewodnictwo nad pozostałymi stowarzyszeniami niemieckimi. Zgodnie ze *Statutem ZNSSK* w jego skład wchodzi członkowie zwyczajni, stowarzyszeni i wspierający. W pierwszej grupie znajduje się – 25 stowarzyszeń kulturalno-społecznych, w drugiej – pięć organizacji branżowych i trzy młodzieżowe, a w trzeciej – pięć innych, działających samodzielnie instytucji⁸ (Rosenbaum, Janusz, 2018, s. 56–66).

Do podstawowych celów organizacji należą m.in.:

- pośredniczenie w rozwiązywaniu spraw pomiędzy członkami Związku;

---

⁸ Wcześniejsze wersje statutu dzieliły członkostwo w ZNSSK na: stałe (członkami stałymi było 10 zarządów wojewódzkich towarzystw społeczno kulturalnych mniejszości), stowarzyszone i wspierające.

- reprezentowanie ich interesów w stosunkach z polskimi władzami samorządowymi i państwowymi oraz organizacjami społecznymi i kulturalnymi;
- reprezentowanie interesów członków Związku w stosunkach z organami państwowymi Republiki Federalnej Niemiec i organami krajów związkowych;
- reprezentowanie członków Związku w nawiązywaniu i realizowaniu współpracy między stowarzyszeniami w Polsce i Niemczech;
- pielęgnowanie i rozwój oświaty i kultury niemieckiej;
- dbałość o rozwój mediów niemieckojęzycznych
- poszukiwanie źródeł finansowych dla działalności Związku i jego członków;
- podtrzymywanie tożsamości językowej i narodowej Niemców w Polsce.

Powyższe założenia Związek realizuje poprzez, m.in.: organizowanie i koordynowanie działań wynikających z potrzeb życia społecznego w obszarze działalności Związku, pozyskiwanie i podział środków finansowych niezbędnych do realizacji celów statutowych organizacji, zgłaszanie wniosków, oświadczeń i propozycji dotyczących zabezpieczenia i ochrony interesów członków; udział w życiu publicznym; zakładanie i prowadzenie placówek oświatowych, a także koordynowanie działań; pielęgnację i rozwój niemieckiej kultury i oświaty oraz pomoc w nawiązywaniu i utrzymywaniu kontaktów organizacji mniejszości niemieckiej z innymi podmiotami (*Statut ZNSSK*, 2018).

Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim

Przez cały okres „Polski Ludowej” ludność rodzima (autochtoniczna) Śląska Opolskiego była odgórnie uznana przez władze państwowe za Polaków. Miało o tym świadczyć słowiańskie (polskie) pochodzenie etniczne grupy i używany przez nią język (będący dialektem języka polskiego). Konsekwentnie odmawiano Ślązakom prawa do wyboru niemieckiej opcji narodowościowej i posiadania własnych organizacji społecznych (Kurcz, 1995, s. 101–103). Zmiana powyższej sytuacji stała się możliwa dopiero w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w., gdy nasiliły się dążenia separatystyczne „nieistniejącej mniejszości niemieckiej”. 14 lutego 1990 r. Sąd Wojewódzki w Opolu dokonał rejestracji Towarzystwa Społeczno-

-Kulturalnego Mniejszości Niemieckiej na Śląsku Opolskim⁹ (od 1993 r. funkcjonujące jako TSKN). W jego statucie wyznaczono następujące zadania, m.in.: krzewienie kultury, oświaty i sztuki niemieckiej, a także reprezentowanie mniejszości przed władzami państwowymi w ramach kierowania postulatów dotyczących potrzeb społecznych i bytowych mniejszości (Szczepański, 2013, s. 121–122). Współcześnie, zgodnie z informacjami umieszczonymi na stronie internetowej organizacji, jej celem jest „animacja i wspieranie życia kulturalnego Mniejszości Niemieckiej, rozwój niemieckojęzycznego szkolnictwa, propagowanie dwujęzyczności mieszkańców regionu, jak również wspieranie instytucji o charakterze społecznym [...]. Projekty kulturalne realizowane przez TSKN mają promować kulturę niemiecką i mniejszości niemieckiej wśród mieszkańców województwa i okolic, budować więzi z małą ojczyzną, kultywować tradycje specyficzne dla Śląska Opolskiego i dążyć do zmiany postrzegania Niemców w Polsce”. Podkreślono też znaczenie współpracy z administracją publiczną i innymi stowarzyszeniami działającymi na terenie województwa (*O organizacji*, 2020). Powyższe założenia wpisano w dwie podstawowe sfery działalności Towarzystwa: tj. kulturalno-oświatową i społeczno-polityczną.

Pierwsza z nich obejmuje następujące działania z zakresu szerokorozumianej aktywności oświatowej:

- adresowane do najmłodszych „Bajkowe noce” i „Kursy sobotnie dla dzieci”;
- „Konkurs wiedzy o mniejszości niemieckiej”;
- „Wojewódzkie konkursy języka niemieckiego” i „Konkurs recytatorski w języku niemieckim «Młodzież recytuje poezję» – przeznaczone dla młodzieży szkolnej,
- „Niemieckojęzyczne szkoły piłkarskie” – dla dzieci w wieku od 4 do 12 lat,
- „Dwujęzyczne szkolnictwo” – akcja promująca rozwój dwujęzycznej oświaty i rozpowszechnianie języka niemieckiego,
- „Kursy języka niemieckiego dla dorosłych” – odbiorcami są osoby zainteresowane nabyciem dodatkowych umiejętności z zakresu języka niemieckiego,

---

⁹ Zanim to nastąpiło, nawet już po przeprowadzonych wyborach parlamentarnych w czerwcu 1989 r., niezmiennie odmawiano prawnego uznania mniejszości niemieckiej na Opolszczyźnie i zalegalizowania działalności jej organizacji. Sytuacja ta uległa zmianie po wyborze Tadeusza Mazowieckiego na urząd Prezesa Rady Ministrów, czego konsekwencją była m.in. liberalizacja represyjnej dotąd polityki etnicznej państwa (Urban, 1994, s. 101–104).

- „Deutsch-Tipps” – inicjatywa poświęcona nauce języka niemieckiego on-line, zainaugurowana w trakcie pandemii w 2020 r.

Towarzystwo, odwołując się do stosownych przepisów ustawy *o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r.) propaguje ideę dwujęzyczności regionu. Postuluje wykorzystanie możliwości zastosowania języka niemieckiego jako pomocniczego w kontaktach z organami gminy i sporządzania w nim dodatkowych nazw miejscowości, ulic i obiektów fizjograficznych, umieszczonych po nazwach w języku polskim. Wprowadzenie powyższych rozwiązań, które jest możliwe po spełnieniu określonych przepisami prawnymi wymagań, zarekomendowano na stronie internetowej TSKN w zakładce „Dwujęzyczne gminy” (*Działalność kulturalno-oświatowa*, 2020).

W ramach inicjatyw ujętych jako aktywność kulturalna, najdłużej trującym projektem (od 2004 r.) są „Dni Kultury Niemieckiej na Śląsku Opolskim”, będące cyklem corocznych imprez, organizowanych od połowy października do połowy listopada. Ich celem jest integracja i wzmocnienie kultury języka niemieckiego. Wśród pozostałych przedsięwzięć znajdują się ponadto:

- „Konkurs Piosenki Niemieckojęzycznej «Superstar» – adresowany do młodzieży szkolnej,
- „Ogólnopolski Konkurs Literacki «Moja Niemiecka Historia»” – adresatami są wszyscy członkowie mniejszości, niezależnie od ich wieku,
- „Opolskie bez tajemnic” i „Spacery po Opolu” – cykle spotkań i wycieczek związanych z historią regionu i mniejszości niemieckiej,
- „Koncerty Powiatowe” i „Koncert Adwentowy” – imprezy, mające na celu promocję mniejszości i jej kultury,
- „Gruss aus Oppeln” – wykonany przez TSKN film dokumentalny o przedwojennym Opolu,
- „Antonia – w poszukiwaniu swojej wyspy” – wydana przez Towarzystwo bań edukacyjna, upowszechniająca wielokulturowość i wieloetniczność województwa opolskiego.

TSKN organizuje ponadto pielgrzymki do miejsc kultu religijnego oraz upowszechnia informacje o organizowanych w Diecezji Opolskiej mszach świętych w języku niemieckim. Oprócz tego przy Towarzystwie działają, współfinansowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji zespoły artystyczne mniejszości, m.in.: grupy młodzieżowe, chóry, soliści, zespoły śpiewacze i kabarety (Ibidem).

Drugim podstawowym obszarem działalności TSKN jest jego aktywność społeczno-polityczna (*Działalność społeczno-polityczna*, 2020), wśród której wykazano takie „społeczne” inicjatywy, jak:

- „Animatorzy osób starszych” – projekt przeznaczony dla osób powyżej 50. roku życia, którego celem jest aktywizacja zawodowa seniorów, będących docelowo animatorami życia społecznego i obywatelskiego;
- „Klaster senioralny” – inicjatywa współrealizowana przez TSKN i lokalne podmioty gospodarcze, podjęta w celu wypracowania rozwiązań z zakresu usług zdrowotnych i opiekuńczych dla osób starszych;
- „Baza konferansjerów” – zestawienie prezenterów rekomendowanych przez Towarzystwo do udziału w uroczystościach mniejszości niemieckiej (Szczepański, 2017, s. 149).

Z kolei „polityczny” obszar funkcjonowania TSKN zawarto w następujących zagadnieniach:

- „Wybory do Bundestagu” – informacje na temat możliwości uczestniczenia przedstawicieli mniejszości w wyborach do izby niższej niemieckiego parlamentu;
- „Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych” – charakterystyka działalności gremium, w którego składzie zasiadają m.in. przedstawiciele mniejszości niemieckiej;
- „Polsko-Niemiecki «Okrągły Stół i jego ustalenia»” – opis aktywności instytucji na rzecz obywateli niemieckich polskiego pochodzenia w Niemczech i przedstawicieli mniejszości niemieckiej w Polsce;
- „Udział w wyborach samorządowych w 2018 r.” – informacje o aktywności politycznej mniejszości niemieckiej w trakcie ostatnich wyborów samorządowych, w tym m.in. o przebiegu kampanii i wynikach głosowania;
- „Udział w wyborach parlamentarnych” – znajdują się tu dane poświęcone elekcjom parlamentarnym, podczas których mniejszość delegowała swoich przedstawicieli do rywalizacji w procesie wyborczym, począwszy od 1990 r. po 2019 r. (*Działalność społeczno-polityczna*, 2020).

Spośród przytoczonych powyżej punktów odnoszących się do działalności politycznej mniejszości niemieckiej, wydaje się, że szczególnie istotne będą dwa ostatnie, związane z partycypacją grupy w procesie kreacji władzy. Mniejszość po raz pierwszy wzięła udział w rywalizacji w lutym 1990 r., przystępując do wyborów uzupełniających do Senatu. Uczestniczył w nich Henryk Kroll, kandydat rekomendowany przez opolskich Niemców, który wprawdzie nie zdobył mandatu, ale osiągnął

drugi co do wielkości rezultat otrzymanego poparcia. W tym samym roku odbyły się też wybory do rad gmin i od tej chwili TSKN jako Komitet Wyborczy Mniejszość Niemiecka stale uczestniczył w każdych kolejnych elekcjach, zarówno na szczeblu samorządowym, jak i parlamentarnym. Największe sukcesy Komitet osiągał na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., gdy np. w wyborach do rad gmin w 1990 r. uzyskał 380 mandatów (na 1440 w województwie opolskim). Ponadto w wyniku elekcji parlamentarnej w 1991 r. w Sejmie zasiadło siedmiu posłów mniejszości a w Senacie – jeden senator. Z upływem lat nastąpił istotny spadek poparcia dla kandydatów mniejszości (i to na każdej z aren wyborczych), ale TSKN nadal stanowi istotną siłę polityczną w regionie, zwłaszcza w samorządzie terytorialnym województwa opolskiego (Ganowicz, 2016, s. 256–257). Z uwagi na kompleksowe zaspokajanie przez Towarzystwo potrzeb (zarówno materialnych, jak i duchowych) swoich członków, przy jego jednoczesnym partycypowaniu w procesie wyborczym, wydaje się uprawnionym wskazanie TSKN jako tzw. partii etnicznej. A ta, zdaniem J. Mieczkowskiego, oznaczać będzie „aktora systemu, którego głównym celem jest formułowanie, obrona i popieranie interesów danego społeczeństwa etnicznego” (Mieczkowski, 2014, s. 182). W tej sytuacji głosowanie na kandydata zgłoszonego przez Towarzystwo odbiega od klasycznego poparcia polityka w trakcie elekcji na rzecz wyboru osoby ze względu na jej przynależność etniczną, a nie programową (Berdychow-ska, Kazanecki, 2003, s. 7).

Poza charakterystyką opisywanej powyżej działalności kulturalno-oświatowej i społeczno-politycznej, strona internetowa Towarzystwa zawiera również informacje o kołach terenowych – DFK („Deutscher Freundschaftskreis” – Niemieckie Koła Przyjaźni). Zgodnie ze statutem są one podstawowymi jednostkami TSKN, a Zarząd organizacji pełni wobec nich funkcję nadzorczo-kontrolną (*Statut TSKN*, 2016). Na stronie internetowej przywołano sylwetki poszczególnych kół i nadmieniono o możliwości ubiegania się przez nie o środki finansowe w ramach projektu „Ożywianie domów spotkań”. Opublikowano również zestawienie wymaganych dokumentów i procedur sprawozdawczych oraz dane na temat warunków otrzymania i rozliczenia dotacji. Witryna Towarzystwa zawiera ponadto porady prawne z zakresu uzyskania obywatelstwa niemieckiego przez członków mniejszości i ich rodziny (*Strefa*, 2020), oferty pracy i doradztwa zawodowego, informacje o grantach, stypendiach, stażach i praktykach w TSKN (*Kariera*, 2020) oraz publikacje poświęcone mniejszości (*Mediateka*, 2020).

Zakończenie

Rozpoczęta w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XX w. transformacja ustrojowa zaowocowała reorientacją pryncypiów w dotychczasowej polityce narodowościowej państwa polskiego. W miejsce działań asymilacyjnych i zróżnicowanych oddziaływań wobec poszczególnych grup narodowościowych, wprowadzono nową filozofię, zasady, cele i formy postępowania wobec mniejszości. Powstał oparty na standardach prawa międzynarodowego złożony system legislacyjny, realizowany przez szeroki wachlarz wyspecjalizowanych instytucji. Po 1989 r., odmiennie niż w epoce „Polski Ludowej”, ideą polityki etnicznej państwa było nie tylko zapewnienie niepolskim grupom narodowościowym możliwości kultywowania własnej odrębności, ale również stworzenie im warunków do szerokiego udziału w życiu społecznym i politycznym kraju, w tym do posiadania własnych organizacji społecznych (Chałupczak, 2014, s. 34). Ustosunkowując się do zaprezentowanych uprzednio założeń R. Zenderowskiego i J. Pieńkowskiego (2014, s. 203) można zauważyć, że nadrzędnym celem współczesnej polityki stała się akceptacja wielokulturowości i wieloetniczności państwa. Tym samym, zgodnie ze stanowiskiem T. Browarka, modelem charakterystycznym dla dzisiejszej Polski będzie typ pluralistyczny, oparty na równości grupowej społeczeństwa (Browarek, 2018, s. 38). Wydaje się zatem uprawnione potwierdzenie słuszności postawionej we wstępie hipotezy badawczej, zgodnie z którą wraz z liberalizacją (demokratyzacją) polityki etnicznej w Polsce po 1989 r. nie tylko zostały stworzone warunki umożliwiające mniejszości niemieckiej zachowanie własnej tożsamości narodowej, ale również (m.in. poprzez działalność niemieckich organizacji społecznych, w tym TSKN) – jej partycypację w życiu publicznym kraju.

Bibliografia

- Berdychowska B., Kazanecki P., Madajczyk P., Szamel D., Wierzycka L. (2003), *Niemcy, w: Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003*, red. M. Nijakowski, S. Łodziński, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Browarek T. (2012), *Życie organizacyjne mniejszości niemieckiej w Polsce po roku 1989*, w: *Mobilizacja i etniczność. Procesy normalizacji mniejszości narodowych i etnicznych w województwie zachodniopomorskim na tle doświadczeń grup narodowościowych w innych regionach*, red. M. Giedrojc, D. Kowalewska, M. Mieczkowska, Wydawnictwo ZAPOL, Szczecin.

- Browarek T. (2018), *Uwarunkowania polityki etnicznej państwa polskiego po 1989 roku*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Chałupczak H. (2014), *Paradygmat badawczy polityki etnicznej jako polityki publicznej państwa*, w: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce i Europie, Aspekty polityczne i społeczne*, red. A. Sakson, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Chałupczak H., Browarek T. (2000), *Mniejszości narodowe w Polsce 1919–1995*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Chałupczak H., Zenderowski R., Baluk W. (2015), *Polityka etniczna: próba teoretycznej konceptualizacji*, w: *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, red. R. Zenderowski, H. Chałupczak, W. Baluk, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- DFK Schlesien (2020), <https://dfkschlesien.pl/pl/o-nas/oddzialy-i-kola>, 20.12.2020.
- Działalność kulturalno-oświatowa (2020), <https://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/dzialalnosc-oswiatowa-tskn/>, 20.12.2020.
- Działalność społeczno-polityczna (2020), <https://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoleczna/>, 23.12.2020.
- Ganowicz E. (2016), *Mniejszość niemiecka w polityce lokalnej regionu pogranicza na Opolszczyźnie*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”, t. 4, nr 2.
- Janusz G. (1999), *Status mniejszości narodowych w Polsce współczesnej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio K – Politologia 6.
- Janusz G. (2011), *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Kariera (2020), <https://skgd.pl/granty-i-stypendia/>, 21.12.2020.
- Kurcz Z. (1995), *Zachowania wyborcze mniejszości niemieckiej*, w: *Czy można przewidzieć? Socjologiczno-metodyczne doświadczenia polskich badań przedwyborczych*, red. W. Sitek, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kurcz Z. (2001), *Mniejszość niemiecka w Polsce na tle innych mniejszości*, Instytut Zachodni, Poznań.
- Łodziński S. (1992), *Struktura narodowościowa Polski i polityka wobec mniejszości w latach 1989–1992, Raport nr 22*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa.
- Łodziński S. (2010), *Polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w latach 1945–2008*, w: *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej. Wybrane elementy polityki państwa*, red. S. Dudra, B. Nitschke, NOMOS, Kraków.
- Madajczyk P. (2004), *Mniejszości narodowe w Polsce po II wojnie światowej*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 3/2 (6).
- Matelski D. (1999), *Niemcy w Polsce w XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań.
- Mediateka (2020), <https://skgd.pl/medioteka/>, 27.11.2020.

- Mieczkowski J. (2014), *Mniejszości narodowe w Polsce a partie etniczne*, „Acta Politica”, nr 27.
- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce* (2003), red. L. M. Nijakowski, S. Łodziński, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Mniejszość niemiecka w Polsce* (2020), <https://www.vdg.pl/pl/o-nas/zwiazek/vdg>, 20.12.2020.
- Niemcy* (2020), <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/niemcy>, 20.12.2020.
- Nitschke B. (2012), *Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce – geneza, formy działalności i perspektywy*, w: *Mobilizacja i etniczność. Procesy normalizacji mniejszości narodowych i etnicznych w województwie zachodniopomorskim na tle doświadczeń grup narodowościowych w innych regionach*, red. M. Giedroń, D. Kowalewska, M. Mieczkowska, Wydawnictwo ZAPOL, Szczecin.
- O organizacji* (2020), <https://skgd.pl/o-nas/o-organizacji/>, 22.12.2020.
- Ociepka B. (1992), *Niemcy na Dolnym Śląsku w latach 1945–1970*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Podstawowe prawa* (2020), <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6481,Podstawowe-prawa.html>, 18.12.2020.
- Rosenbaum S., Janusz G., Donath-Kasiura Z., Hassa J., Cuber T. (2018), *Mniejszość niemiecka w faktach i liczbach*, Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, Opole.
- Statut Towarzystwa Społeczno-Politycznego na Śląsku Opolskim* (2016), https://skgd.pl/wp-content/uploads/2017/01/Statut-TSKN_jednolity-2017.pdf, 1.12.2020.
- Statut Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce* (2018), <https://www.vdg.pl/pl/dokumenty>, 22.12.2020.
- Strefa DFK* (2020), <https://skgd.pl/strefa-dfk/>, 24.12.2020.
- Struktura* (2020), <https://skgd.pl/o-nas/o-organizacji/struktura/>, 22.12.2020.
- Szczepański A. (2013), *Aktywność społeczno-polityczna mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim po 1989 r.*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Szczepański A. (2017), *Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach parlamentarnych w 2015 r.*, w: *Populizm jako narzędzie marketingu politycznego*, red. M. Nowina-Konopka, K. Glinka, R. Miernik, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce.
- Szczepański A. (2019), *Bezpieczeństwo społeczne mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem społeczności romskiej (cygańskiej)*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, 32(03).
- Szczepański A. (2020) *Ewolucja polityki etnicznej w Polsce w latach 1944–1989*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, nr 28.
- Urban T. (1994), *Niemcy w Polsce. Historia mniejszości w XX wieku*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole.

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks wyborczy*, Dz. U. 2011, Nr 21, poz. 112.

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. *o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, Dz. U. 2005, nr 17, poz. 141.

Wyznania religijne, stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011 (2013), red. P. Ciecieląg, M. Haponiuk, GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia, Warszawa.

Zenderowski R., Pieńkowski J. (2014), *Kwestie narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 1: *Zagadnienia teoretyczne*, Instytut Politologii UKSW, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.

The Social-Cultural Society of Germans in Opole Silesia as an example of German minority organization (in the context of the ethnic policy of the Third Polish Republic)

Summary

In accordance with the assumptions underlying the ethnic policy of the Polish state, national and ethnic minorities are promised the ability to maintain their ethnic distinction, keep and develop their respective mother tongues, as well as exercise the full scope of civil rights. The German minority, having the largest number of organizations of all minorities in Poland, participates actively in the realization of these assumptions. The basic aim of this article was an attempt to describe the organizations of the German minority (particularly taking into consideration the Social-Cultural Society of Germans in Opole Silesia) in terms of the ethnic policy of the Third Polish Republic. Research tools and methods used include the historical, comparative and statistical methods, source study (including the Internet) and literature review.

Key words: ethnic policy, the German minority

